

# Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 126 2005

*I distribution:*

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

## REDAKTIONSKOMMITTÉ:

*Göteborg:* Stina Hansson, Lisbeth Larsson

*Lund:* Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius, Per Rydén

*Stockholm:* Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin

*Uppsala:* Bengt Landgren, Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

*Redaktörer:* Anna Williams (uppsatser) och Petra Söderlund (recensioner)

*Inlagans typografi:* Anders Svedin

Utgiven med stöd av

*Vetenskapsrådet*

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Box 632, 751 26 Uppsala. Uppsatserna granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall inlämnas i form av utskrift och efter antagning även digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 1 juni 2006 och för recensioner 1 september 2006.

Uppsatsförfattarna erhåller särtryck i pappersform samt ett digitalt underlag för särtryck. Det består av uppsatsen i form av en pdf-fil, lagrad på en diskett.

Abstracts har språkgranskats av Sharon Rider.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet Pg: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapetets hemsida kan nås via adressen [www.littvet.uu.se](http://www.littvet.uu.se).

ISBN 91-87666-23-5

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Elanders Gotab, Stockholm 2005

sin egen tillblivelse och som dessutom stiftar sina egna estetiska lagar. Till detta kommer att verket innehåller en lång rad allegorier av sig självt, i form av porträttet av Elstir, Vinteuils lilla fras, berättelsen om Berma, episoden om Bergotte och så vidare. Men romanen handlar förstås om oändligt mycket mer än sin egen tillblivelse. Problemet är att det sätt att läsa som Langeland praktiserar – en verkimmanent läsning som strävar efter metaforisering och i förlängningen leder till en allegorisering av verket i verkets egna termer – får till resultat att det som gör Proust till Proust hamnar utanför avhandlingens ramar. Och dessutom leder Langelands sätt att läsa Proust till en avkonstualisering av *A la recherche*. Även om verket är suveränt och lyder under sina egna lagar, så betyder inte det att Prousts roman inte också är en historisk skapelse.

Vad är det då som gör Proust till Proust? Jag skall nöja mig med att lyfta fram två ting, dels det stora inslaget av reflexion i romanen, dels den häpnadsväckande komplexiteten i romanbygget. Prousts bok genomkorsas av motsägelser, ambiguiteter och dubbelheter, kort sagt av skillnader: boken är lika upptagen av det förflutna som av framtiden; berättaren talar om konstens transcendens samtidigt som han formulerar en sant pragmatisk syn på konsten och dess materiella villkor; metaforen samexisterar med metonymin och dess radikalt annorlunda sätt att operera (Genette)...

Vad motiverar Langelands undersökning? Varför har han valt att arbeta med just Proust? I sista hand är det den höga värderingen av Prousts roman, och inte en problemställning eller en fråga eller en idé, som får motivera avhandlingens existens. Samtidigt förefaller det som om Langeland vill antyda, åtminstone mellan raderna, att rumsligheten hos Proust är ett extraordinärt fenomen. Därför är det desto mer frapperande att Langeland undviker historiska perspektiv. Prousts roman har inte ens en litteraturhistorisk bakgrund.

Alltså: Vilket är Langelands argument? Varför just Proust? Varför Proust och rummet? Och vilka är konsekvenserna av den kunskap som nu tillförts den institution vi kallar litteraturvetenskap? Langeland har satt punkt, men frågorna kvarstår.

Sara Danius

Anna Nordlund, *Selma Lagerlöfs underbara resa genom den svenska litteraturhistorien 1891–1996*. Brutus Östlings Bokförlag Symposion. Stockholm/Stehag 2005.

”Men ingenting kan undanskymma, att hon är icke blott en varmhjärtad moralist, utan också en konstnär av allra högsta rang: i fabuleringsgåva, i psykologisk uppfinning, i varm och skapande fantasi har hon aldrig haft sin like bland svenska diktare.” Så sammanfattar Fredrik Böök sitt kapitel om Selma Lagerlöf i *Svenska litteraturens historia* (1921). Det är denna exempellösa framgångssaga som Anna Nordlund ägnat sitt avhandlingsarbete och hon börjar med att pricka in Lagerlöfs yttre utmärkelser som kommer i rask följd redan i början av 1900-talet: första kvinnliga hedersdoktor i Uppsala 1907, första kvinnliga och svenska Nobelpristagare i litteratur 1909 och den första kvinnan i Svenska akademien 1914. ”Selma Lagerlöf reser genom litteraturhistorien som en drottning.” Men redan i den korta inledningen lyfts de två begreppen anomali och ambivalens fram, begrepp som kommer att bli viktiga i avhandlingen. ”Selma Lagerlöf är den mest underbara anomali jag vet” skrev Oscar Levertin i en inflytelserik essä 1903 i *Svenska gestalter*. Och Anna Nordlund betonar att Lagerlöfs verk ofta bemötts med ambivalens av ledande manliga kritiker och författare.

Avhandlingen är uppdelad i två avdelningar. Den första med rubriken ”Selma Lagerlöf i samtiden” ger en kronologisk genomgång av verken från debuten med *Gösta Berlings saga* fram till Lagerlöfs död 1940. Här tecknas tidsbakgrunden vid verkens tillkomst och framför allt undersöks mottagandet i tidningar och tidskrifter. Underkapitlet ”Den lilla lärarinnan och författardebuten” följs av ”Sagoförtäljerskan och genombrottsåren”. Detta kapitel skildrar mottagandet av bl. a. *Jerusalem 1–2* och *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige* och går fram till och med Nobelpriset. Kapitlet ”Sedlighetsdanaren under 1910-talet” tar upp *Liljecronas hem, Kejsarn av Portugalien* och den misslyckade ”världsförbättrarboken” *Bannlyst*. Det fjärde underkapitlet ”Traditionlisten i den moderna tiden” behandlar ingående Mårbackasviten och de första monografierna om Lagerlöf av Walter A. Berendsohn och Stellan Arvidson. Löwensköldstrilogin förbigås dock i stort sett med tystnad och utan att detta kommenteras av avhandlingsförfattaren. I detta kapitel disku-

teras också nekrologerna och hyllningsartiklarna efter Lagerlöfs bortgång.

Avhandlingens andra del har rubriken: ”Selma Lagerlöf i litteraturhistorien” och behandlar först ”Forskningens föreställningar 1940–1992”. Anna Nordlund diskuterar här Lagerlöf-forskningen med start i Elin Wägners biografi över de tidiga avhandlingarna av Vivi Edström och Erland Lagerroth och Ulla-Britta Lagerroth fram till 1990-talets avhandlingar.

Det avslutande kapitlet ”Lagerlöf, Heidenstam och Strindberg i litteraturhistoriska översiktsverk” inleds med en diskussion kring den litteraturhistoriska handboken som genre, varefter Anna Nordlund analyserar de avsnitt dessa tre storheter tilldelats i elva litteraturhistorier från 1916 till 1996. Två tabeller över det utrymme författarna fått avslutar detta kapitel. Åttio sidor med fullmatade noter, en femtio sidor lång käll- och litteraturförteckning plus personregister avslutar denna över femhundra sidor tjocka avhandling.

Litteraturvetenskapens vara och betydelse har diskuterats intensivt de senaste åren. Vad skall vi ha den till? Vem skriver vi för? Vilken är dess uppgift, dess identitet? Vilka ämnen skall den litteraturvetenskapliga forskningen ägna sig åt? Diskussionen förs vid våra institutioner, i seminarierum och på konferenser, i *Samlaren* och *Tidskrift för Litteraturvetenskap*.

Litteraturforskaren har blivit en person som ägnar sig åt textanalys, ofta en mycket skicklig sådan. Anders Petterson och andra har i Welleks efterföljd pekat på litteraturvetenskapens tre huvudgrenar: litteraturhistoria, litteraturteori och närläsning, texttolkning. Liksom Johan Svedjedal betonar han att alla tre delarna av ämnet är väl så viktiga och intressanta, och understryker betydelsen av att studera vad som finns utanför texten i det litterära kretsloppet. I området utanför textsidan finns utmaningar och problem att ta itu med för litteraturforskaren som rör det litterära verkets uppkomst, vilket ofta leder till arkiv- och manuskriptstudier. Andra frågor rör verkets väg på marknaden, produktion, förlag etc. och mottagandet i kritik och recensioner. Också verkens överlevnad i litteraturhistoria, undervisning och kanonbildning lyfter fram intressanta frågeställningar. Anna Nordlunds avhandling rör sig inom flera av dessa för litteraturforskningen centrala fält, när hon studerar Lagerlöf-receptionen – den samtida och den som följt efter Selma Lagerlöfs död 1940.

Syftet med avhandlingen är inte bara att skildra Selma Lagerlöfs väg genom den svenska litteraturhistorien utan också att se om hennes kön påverkat bilden av henne. Anna Nordlund skriver:

Samtidigt som Lagerlöfreceptionen väl illustrerar den allmänna utvecklingen av svensk litteraturvetenskap under 1900-talet är ett av syftena med denna studie att ta fasta på det *särpräglade* i mottagandet av Selma Lagerlöf. Motsättningarna mellan erkännande och negligerande och den ambivalens i Lagerlöfbilden dessa leder till är utmärkande och tar sig flera uttryck. En avsikt med min studie är att spåra i vilken omfattning denna ambivalens har sitt upphov i könsrelaterade mekanismer. (Avh. s. 16)

Lagerlöfforskningen har genomgående haft en starkt biografisk inriktning och den ”traditionsbevarande värmländska Sagoförtäljerskan och Sedlighetsdanaren har avlösts av den radikala Konstnären och Feministen”, skriver Nordlund. För att undersöka om könet påverkat bedömningar om Lagerlöfs verk har Anna Nordlund valt att arbeta med begreppen ”värdesättning” och ”värdering”. Begreppen som kan tyckas till förväxling lika och i vardagligt tal ofta sammanblandas, särskiljer Nordlund så här: ”En värdesättning är grundad i en stark personlig upplevelse som står oberoende av verkets relation till praxis och historisk tradition, medan en värdering relaterar konstnärliga värden till praxis och tradition [...]” (s. 14)

Selma Lagerlöfs verk har ofta prisats för sin förmåga att fångsla och väcka känslor och genom att redogöra för hur uppfattningar om verket förhåller sig till en historiskt bestämd tillämpning av en estetisk praxis, hoppas avhandlingens författare ”kunna tydliggöra hur skillnaderna mellan värdesättning och värdering i mottagandet av Lagerlöf är beroende av hennes kön.” (S. 14f)

För att ”undvika ett tungt teoretiserande” har författaren valt att inte använda sig av mer utarbetade teorier kring reception av konst, såsom Pierre Bourdieus kultursociologiska teorier eller Hans Robert Jauss hermeneutiska tolkningsteorier. Hon vill i stället låta ”det omfattande empiriska materialet framträda” utan att styras av någon utarbetad tolkningsteori. Det könsbegrepp Nordlund valt att arbeta med diskuteras inte alls, endast i en not hänvisas till Toril Mois artikel ”Vad är en kvinna” och här konstateras att begreppet kön inbegriper biologiskt och socialt kön,

könsroll och genus. Nordlund menar alltså med rätta att tillräckligt mycket bläck flutit kring begreppet kön för att hon utan problem skall kunna förutsätta att läsarna inte behöver ytterligare en genomgång. Nordlund ligger också nära en föregångare som Anna Williams *Stjärnor utan stjärnbilder* både vad gäller frågeställningar och material – så t.ex. studerar de samma litteraturhistorier från 1900-talet och huvudfrågan rör de kvinnliga författarnas position i dessa. Williams har en grundlig diskussion av könsbegreppet.

I övrigt arbetar Nordlund med begreppet praxis, hellre än paradigm. Reglerna inom praxis, ett begrepp som givetvis har en historisk dimension, hjälper oss att förstå hur man under olika perioder skiljt på god och dålig konst.

Den inriktning som redan i inledningen blir tydlig kommer sedan att fullföljas under studiens gång, det är en stort upplagd empirisk undersökning av Selma Lagerlöfs reception vi möter som inte tyngs av någon större teoretisk barlast. Min fråga blir då om det tunna teoretiska skallet räcker för att genomföra den undersökning som planeras.

Kapitel 1, "Selma Lagerlöf i samtiden", behandlar kronologiskt mottagandet i tidningar och tidskrifter. Trots att debuten är ovanligt väl utforskad, tas mottagandet av *Gösta Berlings saga* upp på nytt och Anna Nordlund låter Lagerlöfs debut exemplifiera hur en estetisk praxis förändras.

Ett brev från Oscar Levertin till Heidenstam våren 1891 visar tydligt hur estetik och innehåll i *Gösta Berlings saga* kom väl till pass i deras lansering av ett nytt avant-garde och en ny litteratursyn:

Om några dagar skall jag sända dig något märkligt från Sverige [...] det första verket efter Heidenstamsk-Levertinsk estetik – jag menar fröken Lagerlöfs i tidningen Idun prisbelönta novell *Ur Gösta Berlings saga*. Du vet att jag ej har lätt att intressera mig för svenska saker – och allra minst för damnoveller [...] Men detta verk är verkligen högst märkligt – det är den sällsammaste brygd av gott och ont jag sett – reminiscenser och fraser ur den sämsta av alla litteraturer [...] och sidor som äro *beundransvärda* av fantastisk kraft och liv. [...] slutbiten om ett liktåg och döden äro så storslagna och glänsande, att jag önskar jag hade gjort dem. Det är den stora legendstilen träffad där [...] men där sitter hon, fröken Lagerlöf, som är en liten skolmamsell, en liten

en, som aldrig varit utom Sveriges landamären, men som levat ensam och har hela en glömd och undangömd provinsmystik i sig.

Det – här förkortade – brevcitatet tar Nordlund till utgångspunkt för ett resonemang kring den nya nittitalsestetiken och hon visar hur Levertin och Heidenstam tidigt förstod att *Gösta Berlings saga* kunde användas för att profilera deras nya litterära ideal mot realismen och tendensdebatten hos den föregående generationen av främst kvinnliga författare. En liten lärarinna som passivt återberättade legender från en avlägsen provins var mindre hotfull än de problemdebatterande och framgångsrika yrkesförfattare som trots sin påstådda okonstnärlighet präglat åttiotalets litteratur. Det ovan citerade brevet ser Nordlund som signifikativt för den ambivalens som många manliga kritiker visat ända in i våra dagar inför Lagerlöfs verk och som hindrat dem från att se henne som en stor förnyare av svensk prosa. Här kan man läsa ut både ett fadersuppror à la Bloom riktat mot Georg Brandes och ett modersuppror mot litteraturens förkvinnligande, menar Nordlund.

Till dem som negativt bedömde debutromanen hörde CD af Wirsén och Carl Warburg, den senare beskriver stilen som "rent outhärdlig" och Wirsén kan inte förlika sig med "det förkonstlade, det tillgjordt djupsinniga". Också kvinnorrörelsens representanter betonade det värmländska och naturnära hos Lagerlöf och motsade den medvetna författarroll som Lagerlöf själv hävdade i brev kring debuten. "Hon går i all troskyldighet sina egna vägar" skrev Sophie Adlersparre och Selma Lagerlöf svarade henne. "Tycker ej tante att hvar bit för sig egentligen är rätt bra komponerad. [...] Tills vidare ville jag helst bedömas som författare till fina noveller. I all hemlighet skall jag säga tante att min kompositionsförmåga är lika väldig som min fantasi."

Anna Nordlund lyfter fram Lagerlöfs medvetna estetiska intentioner och visar i kapitlet "En vingklippt skolmamsell" att Selma Lagerlöf längre fram aldrig uttalade sig med samma självförtroende som före debuten om *Gösta Berlings saga*. Kritikerna vacklade mellan att se henne som originellt nyskapande och att tilldela henne rollen som isolerad och oefaren skolmamsell från landsbygden. Hennes berättarauktoritet och stil sågs som onaturliga och enligt Brandes avslöjade hon sig som en ogift dam oförmögen att skildra erotik. Senare i sin karriär framhöll Lagerlöf att den

första kritiken ”klippade min vingar alltför hårt”, något som Lisbeth Stenberg utvecklat i sin avhandling 2001.

Värdering och värdesättning? Ja, många kritiker uttrycker personlig uppskattning, men det nyskapande och originella ses som ett lyckokast snarare än frukten av medveten stilkänsla. Ambivalensen är tydlig.

Vid sekelskiftet var Selma Lagerlöf ensam kvinna kvar på parnassen påminner Nordlund i en sorglig översikt över dödsfall och kriser bland åttitalets framgångsrika författarinnor.

Efter nära tvåhundra sidor sammanfattas 50 år av kritik under rubriken ”Ett genomslag utan like.” Framför allt är det *Gösta Berlings saga* och *Jerusalem I* som prisas och allmänt anses som Lagerlöfs främsta arbeten när man sammanfattar hennes gärning efter bortgången 1940. Strålände fabuleringskonst, humanitet och godhet präglar verken. Och hon kan berätta en historia! De Heidenstam–Levertinska ideal, som lyft fram det nyskapande i debutverket, slår under nittitalet igenom, och manliga kritikers uppfattning att det brast i realism och psykologisk trovärdighet blir inaktuell. 1903 lanserar Lervertin i essäsamlingen *Svenska gestalter* den bild av Lagerlöf som länge skall dominera, hon blir nu den ursprungliga sagoberätterskan. När Nobelpriset delas ut är det dock en annan roll hon tilldelas; nu är det hennes sedliga och fosterländska anda som betonas.

Denna första del av avhandlingen har fått stort utrymme och omfattar nära 200 sidor. En viss trötthet sprider sig hos läsaren vid denna grundliga genomgång av varje nytt verks mottagande och man kan fundera över vilken annan disposition av stoffet som kunnat lyfta genomgången. Man hade kunnat följa några betydelsefulla kritiker och se om och hur deras värdering av Lagerlöf förändrats genom åren: Levertin får vi följa till hans förtidiga död 1906, men Fredrik Böök, Olle Holmberg, John Landquist, Klara Johanson och Anders Österling kunde varit värda ett liknande studium. Å andra sidan kan nu den som undrar över en viss romans mottagande finna mycket av intresse. Att exempelvis *Liljecronas hem* 1911 blev en oöverträffad försäljningssuccé när 30.000 ex såldes slut på tre veckor och att de övervägande positiva recensionerna betonade såväl Lagerlöfs psykologiska och poetiska människoskildring som den språkliga förnyelsen. I källförteckningen finns 36 recensioner av enbart denna roman för-

tecknade för den som vill gå vidare. Här fungerar alltså avhandlingen som utmärkt bibliografisk hjälpreda och handbok. Av de sena verken saknas dock, som ovan påpekats, mottagandet av Löwenskölds-trilogin, medan den samtida Mårbacka-trilogin får stort utrymme.

Avhandlingens andra del lämnar dagskritiken för en genomgång av 1) Lagerlöfforskningen och 2) en jämförelse mellan Lagerlöf, Heidenstam och Strindberg i litteraturhistoriska översiktsverk från 1900-talet.

I ett inledande avsnitt får vi en översikt över de forskningsideologier och strategier som dominerat svensk litteraturforskning under tiden 1940–1992 och ämnets förändring från litteraturhistoria till litteraturvetenskap tecknas med en påminnelse om debattskrifter och ideologiska deklamationer. Elin Wägners biografi 1942–43 innebär ett trendbrott som ser Lagerlöf som medveten konstnär och genomtänkt ideolog med vördnad för jorden och allt levande. Som Inger Larsson visat i sin avhandling om författarbiografier ligger Wägner här nära den civilisationskritik hon samtidigt arbetade med i essäboken *Väckarklocka*. Wägner understryker det hårt arbetande diktargeniet och hennes positivt bemöta biografi förblir, trots sin avsaknad av noter, den viktigaste ända fram till 2002, när Vivi Edströms biografi kommer ut.

Anna Nordlund sammanfattar sedan Lagerlöfforskningen, från den första svenska monografin av Gunnar Ahlström om Nils Holgersson 1942 över den första doktorsavhandlingen 1951 av Bengt Ek fram till den feministiska forskningens genomslag på 80- och 90-talen. Föreställningen om den naiva lärarinnan dominerar fortfarande Eks uppfattning om författaren vid debuten, hon fick förvånad åse striden om *Gösta Berlings saga*, skriver han, ”knappt förmående att själv följa eller helt fatta den.” (Avh. s. 231) Nordlund betonar alltså i sin analys könsaspekten och visar hur värderingar om Lagerlöfs oförmåga till idédebatt och hennes teatraliska stildrag ännu på 50-talet betonades av manliga kritiker och forskare. Brytningen med den genetiska praxis som även Lars Ulvenstan följt i sin avhandling sker tydligt med Erland Lagerroths avhandling 1958, *Landskap och natur i Gösta Berlings saga och Nils Holgersson*. ”I Lagerroths framställning blir Selma Lagerlöf en medveten konstnär och intellektuell begåvning,” skriver Nordlund. Han understryker Lagerlöfs bildskapande fantasi och episka kraft, påverkad

av bl.a. Hans Ruins *Poesins mystik* och Staffan Björks *Romanens formvärld*.

Ett kapitel i denna forskningsöversikt ägnas kvinnornas genomslag på universitet och i Lagerlöffforskningen och Anna Nordlund menar att skillnaden mellan manliga och kvinnliga forskare är tydlig. De kvinnliga forskarna är genomgående mer benägna att se Lagerlöf som en ”komplex förnyare, såväl estetiskt, som intellektuellt.” De understryker hennes filosofiska och litterära beläsenhet och konstnärliga medvetenhet. Sålunda analyserar Vivi Edström 1960 kontrasten mellan vildhet och ordning i *Gösta Berlings saga* och ser detta som ett grundtema i ett komplext och medvetet komponerat verk. Nordlund betonar också att Edströms avhandling är ett viktigt led i övergången till mer textcenterade studier i svensk litteraturforskning. 1963 och 1964 läggs ytterligare två Lagerlöfavhandlingar fram, denna gång i Lund, Ulla-Britta Lagerroths och Gunnel Weidels biografiskt och idéhistoriskt inriktade studier.

Den feministiska forskningens genombrott på 1980-talet bildar en viktig etapp. Anna Nordlund betonar den franska psykoanalytiska skolans betydelse i not 22 s. 409. Men minst lika viktiga var S. Gilbert & S. Gubar's *The Madwoman in the Attic* och Elaine Showalter med *A Literature of their own*. Först när Toril Moi i sin avhandling *Sexual/Textual Politics* 1986 ställt de anglo-amerikanska litteraturforskarnas empirism mot de franska feministerna och deras komplexa teoretiska frågeställningar – kommer deras egentliga genombrott i Sverige. Här har Nordlund hoppat över en viktig etapp i utvecklingen. Tydligt blir detta hos Birgitta Holm, med hennes vakenhet för nya trender. I Fredrika Bremer-boken från 1981 diskuteras Gilbert & Gubar, men inte Kristeva, medan hon dyker upp i Selma Lagerlöfstudien från 1984. Redan 1979 hänvisar emellertid Erland Lagerroth till Julia Kristeva när han prövar det bachtinska begreppet ”polyfoni” på Lagerlöfs författarskap.

Kapitel 6: ”Selma Lagerlöf, Heidenstam och Strindberg i litteraturhistoriska översiktsverk”, omfattar de sista 70 sidorna av avhandlingen. Två tabeller ger en klar översikt över det antal sidor som ägnats repektive storhet under 1900-talet. Här ser man att i *Illustrerad svensk litteraturhistoria* 1916 får Lagerlöf 3 sidor, den nästan jämnåriga Heidenstam 4 och den tio år äldre Strindberg 106 sidor. I *Ny illustrerad litteraturhistoria* 1955–57 har en utjämnning mellan Lagerlöf och Heidenstam skett: hon får 29 och han 30 sidor medan Strind-

bergs dominans fortfarande är total: 120 sidor. I Lönnroth–Delblancs *Den svenska litteraturen* får Strindberg än större utrymme och det är jämnt mellan de två andra med ca 7,5 sidor. Först i Göran Häggs *Den svenska litteraturhistorien* har Lagerlöf gått om Heidenstam, med 12 resp. 10 sidor och Strindberg har halkat ner till 16,5. Som Nordlund påpekar säger redan dessa enkla siffror något om värdering av författarskapen, men sidantalet måste givetvis vägas mot texten.

Hur ser då Anna Nordlunds läsningar av de olika litteraturhistoriska avsnitten ut? det som är avhandlingens uttalade syfte? Hennes hypotes är att en skillnad mellan värdesättning och värdering är beroende av Lagerlöfs kön – och av kritikerns bör man tillägga!

Min genomgång av t.ex. Fredrik Bööks kapitel i *Svenska litteraturens historia* 1921 visar att han i en inledning tecknar bakgrunden till de enskilda författarskapen, där han framhåller att det litterära nittioåret klarast företräds av Heidenstam, Levertin och Karlfeldt, dvs de stora lyrikerna. Böök ger en lysande karaktäristik av nittioåret där den välkända motsättningen årtitalets grävåder och avslöjanden ställs mot glädje, harmoni och befriande humor, hos Fröding t.ex.. Hat, realism och samhällsanalys ställs mot fantasi, saga, symbolistiskt bildspråk. Landsbygd och natur ställs mot stad, den stora personlighetens betydelse lyfts fram. Anna Nordlund använder 1921 års utgåva, som är identisk med 1929 års, förutom att Böök i den senare upplagan lagt till 14 rader. I Lagerlöfkapitlet betonar Böök den värmländska traditionens betydelse för Lagerlöf och ser hennes beundran för den skönhet och kvickhet som präglat umgänget i Värmland. Han tolkar kavaljererna som symboler för det estetiska livet och prisar hennes originella och högst personliga stil. Carlyles rytmiska prosa med dess Ack! och Oh!, dess hjälte- och revolutionsdyrkan, har påverkat både stil och människouppfattning, menar Böök. ”Selma Lagerlöf har aldrig varit mera ren artist än när hon följde Värmlandstraditionen”, men luften kan också bli ”för söt och fadd” skriver Böök, t.ex. i legenderna. *Jerusalem* är hennes yppersta verk efter *Gösta Berlings saga*, och Böök pekar på influenser från den isländska sagan: ”Med genial skarpblick insåg hon, att detta nordiska epos skildrar människor och karaktärer, som vi fortfarande har en motsvarighet till hos bönderna [...]” och han prisar hennes artistiska virtuositet. Slutklämnen 1921 citerade jag inledningsvis:

Men ingenting kan undanskymma att hon icke blott är en varmhjärtad moralist, utan också en konstnär av allra högsta rang: i fabuleringsgåva, i psykologisk uppfinning, i varm och skapande fantasi har hon aldrig haft sin like bland svenska diktare. (Avh. s. 294)

1929 har 14 rader lagts till Lagerlöfkapitlet, som omtalar *Löwensköldska ringen* som ”ett litet mästerverk, fullt av gammalsvensk stämning”.

I analysen av Bööckkapitlet hävdar Anna Nordlund att författarskapet inte värderas

i förhållande till samtidens estetiska förnyelse och idéströmningar. Den värdesättning av berättarteknik, personkaraktäristik och psykologi i *Nils Holgerssons underbara resa*, *Liljecronas hem* och *Kejsaren av Portugallien* som framträtt i Bööks litteraturkritik syns det inget spår av i *Svenska litteraturens historia*, vilket bidrar till att den avslutande höga värderingen saknar underbyggnad i framställningen. (Avh. s. 294)

Här menar Nordlund sannolikt ”avslutande höga värdesättning” – vilket visar hur snubblande fin skillnaden är mellan de båda värdeord hon arbetar med. Kanske tänkte sig Böök att läsarna också följde hans litteraturkritik och därmed kände till hans stora uppskattning också av Lagerlöf senare verk. Det är dock en storartad hyllning han ger i litteraturhistorien, och man kan inte begära att han skall lägga bort alla kritiska synpunkter och enbart lovprisa. Jag menar att Anna Nordlund är alltför negativ i sin kommentar.

Gunnar Castrén däremot i *Illustrerad svensk litteraturhistoria* betonar 1932 mera det medvetna konstnärskapet hos Lagerlöf. ”Det är också Lagerlöf och inte Heidenstam han lyfter fram som förnyare av prosan.” Både Levertin och Heidenstam inspirerades av *Gösta Berlings saga*. Efter *Jerusalem* ser Castrén en nedgång i författarskapet. Obalansen i framställningen mellan de tre stora är dock fortfarande den traditionella: Strindberg ägnas 61 sidor, Heidenstam 34 och Selma Lagerlöf 18.

Jag vill minnas att det är Anna Williams som i slutkapitlet i *Stjärnor utan stjärnbilder* talar om den kluvna litteraturhistorien och att skribenterna sökte det nydanande hos männen, men ej hos de kvinnliga författarna. Dessa blev inte nydanande utan avvikande. Williams och andra har också uppmärksammat att det ofta varit de kvinnliga författarnas mera konventionella texter som

prisats och gjort dem ofarliga, så t.ex har Elin Wägners bonderoman *Åsa-Hanna* lyfts fram av litteraturhistorikerna mera än den radikala *Väckarklocka*.

Kapitlet om litteraturhistorieskrivning är mycket intressant och Anna Nordlund diskuterar viktiga frågor i texter som läses både av allmänheten och i den högre undervisningen. Traditionens seghet i översiktsverk av denna art visar sig igen och nytänkandet kommer sent, som hos Göran Hägg eller i *Nordisk kvinnolitteraturhistoria* på 1990-talet.

I slutdiskussionen säger Nordlund att de litterära strömningar och den idédebatt som litteraturhistorien traderar harmonierar väl med värdesättningen av manliga författarskap. (s. 346) Kvinnliga författarskap förminskas i relation till den gängse traditionen. Strindbergs verk har genomgående värdesatts för sina estetiska kvalitéer och genomgående värderats i relation till andra författarskap och litterära strömningar. Heidenstams betydelse som ledare för en ny litterär epok har också genomgående värderats högt – medan Lagerlöfs estetiska kvalitéer värdesatts högt och författarskapet värderats lågt mot samtida litterär praxis. Hennes betydelse i svensk litteraturhistoria är fortfarande för lågt värderad menar Nordlund, men understryker att Lagerlöf livet igenom var uppbenen av kritiken samtidigt som hennes böcker nådde ut till en mycket stor publik. Och i realiteten intog hon positionen som nationalskald.

Jag menar att en tydlig svårighet ligger i det faktum att kvinnliga författare i efterhand skall fogas in i givna ramar, epoker eller perioder, som bygger på manliga författarskap. Litteraturhistorien är strukturerad efter nydanande manliga författarskap: Rousseaus *La nouvelle Héloïse* och Goethes *Die Leiden des jungen Werthers* inleder förroman-tikens känslökult, Strindbergs *Röda rummet* inleder med sin satir och samhällskritik åttiotalet liksom Ibsens *Brand* och *Et dukkehjem* det moderna genombrottet. I dessa redan fastlagda epoker och strömningar skall så de tidigare ofta marginaliserade kvinnliga författarskapen fogas in. Jag minns mycket väl de diskussioner vi hade om det svenska sekelskiftet 1900 då jag satt i både den svenska och i den nordiska huvudredaktionen för *Nordisk kvinnolitteraturhistoria*. Sekelskiftet utmärktes enligt gängse synsätt av pessimism och flanörmentalitet, men detta stämde illa med de kvinnliga författarna. För dem var de stora frågorna knutna till arbete och rösträtt och möjligheten att för-



ena familjeliv och yrkesarbete. Här finns en optimism och framtidstro som t.ex. i Elin Wägners tidiga romaner *Norrullsligan* och *Pennskaftet*. Vi ville bryta upp gamla mönster och skapa nya periodindelningar. Och tredje bandet av *Nordisk kvinnolitteraturhistoria* fick namnet *Vida världen* och behandlar kvinnornas uttåg ur *Fadershuset. 1800–1900* – som band II hette. Anna Nordlund har också noterat att i *Nordisk kvinnolitteraturhistoria* ”sprängs för första gången i handbokssammanhang den trånga placeringen av Selma Lagerlöf i ’nittitalet’.” (s. 330) Lagerlöf har inget eget avsnitt i *Fadershuset* utan tillsammans med Edith Södergran, Sigrid Undset och Marie Bregendahl inleder hon bandet om 1900-talet där det slås fast att ur ett litteraturhistoriskt perspektiv startar faktiskt 1900-talet 1891, ”då Selma Lagerlöf slog igenom med romanen *Gösta Berlings saga*”. Jämförelsen med E H J Linders *Fem decennier av nittonhundratalet* inställer sig genast: här behandlas över huvud taget inte Lagerlöf!

Med tanke på den roll Lagerlöf spelat och den uppmärksamhet hon fått utom och inom landet kan jag inte instämma i det slutomdöme Anna Nordlund ger att Lagerlöfs resa genom den svenska litteraturhistorien är både ”beklaglig och kanske till och med tragisk.” Beklaglig och typisk, ja ambivalensen finns där, men knappast tragisk! Till Lagerlöfs storhet hör att hon står över de kritiska röster som med jämna mellanrum höjts. Med tiden är det faktiskt författaren som tar mått på kritikern.

Den granskning av avhandlingens vetenskaplighet och akribi som också är opponentens uppgift blir extra besvärlig när avhandlingen som i detta fall omfattar över 500 tätskrivna sidor. Ett arbete av denna volym skulle egentligen kräva tre opponenter som vid de gamla gradualavhandlingarna.

Mitt intryck är dock att Anna Nordlund arbetat med stor omsorg vid presentationen av sitt omfattande material. Stavfelen är få och obetydliga, ett olyckligt fel har dock drabbat innehållsförteckningen där rubriken på kapitel I,2 låter Sagoförtäljerskan och genombrottet, medan den rätta rubriken står på sidan 70 och skall vara: ”Sagoförtäljerskan och genombrottsåren”. De stickprov jag gjort i de tryckta källorna ger några småting utan större vikt. Däremot fann jag vid en koll av ett antal brev förvarade på KB och citerade i avhandlingen att den orutinerade ma-

nuskriptläsaren – om nu Anna Nordlund är en sådan – möter svårigheter som kan leda till misstolkningar. Några exempel:

I Levertins brev till Lagerlöf, som är odaterat, men av annan hand givits dateringen /1904/ vilket gör läsaren misstänksam, då Lagerlöfs svar är daterat 4 april 1905. Så länge väntade man sällan vid denna tid av snabb postgång med att svara på brev. Levertins brev, där han ber Selma Lagerlöf skriva något om Heidenstams väntade *Folkungaträdet*, står i sin helhet på s. 348f och en felläsning ger i avhandlingen: ”Sjelf kan jag ej – af flera skäl – och bör ej skriva om honom. Af de unga kritikerna ha ingen sinne för hans diktning, hans stränga stil och hans historiska svenskhet. Men jag vet, att Ni håller af detta [...] Sjelf är han missmodig öfver att de yngre ej förstå honom, och så tycker, att vi författare här hemma allt för lite stöda hvarandra och låtsa om hvarandra.” I originalbrevet på KB står: ”Af de unga kritikerna ha ingen sinne för hans riktning [...] Sjelf är han missmodig[...] och jag tycker, att vi författare etc.” Understrykningarna är mina och felen visar sig tydligt när man läser ett antal brev av Levertin i samma kapsel, hans sätt att skriva ”jag” är ovanligt, men utan ”jag” blir meningen otymplig.

Ytterligare några felläsningar påpekades vid disputationen och dessa visar att handskrifter, även av en Levertins och en Lagerlöfs relativt sett tydliga skrivsätt – jämför gärna med ett brev av Geijer! – bjuder på svårigheter som kräver extra omsorg.

Till sist, vad skall man då kräva av god forskning? givetvis traditionella vetenskapliga dyder som tydliga frågeställningar, omsorgsfullt val av material, ingående kännedom om forskningsobjektet och dessutom en konsistent argumentation och en tydlig redovisning av resultat. Allt detta finner jag i Anna Nordlunds avhandling. Och så som hon lagt upp sin studie klarar hon sig utan ett mer utarbetat teoretiskt ramverk.

Man kan också uttrycka kravet på god forskning slagordsmässigt enkelt: Det skall vara sant, det skall vara intressant och det skall vara nytt! För den som länge arbetat med litteratur och litteraturforskning är mycket i avhandlingen välkända ting, såsom vårt ämnes utveckling under 1900-talet, Lagerlöfforskningens stora drag och inte minst det ökade intresset för kvinnliga författares plats i kanon och undervisning och deras långvariga svårigheter att slå igenom i historieskrivningen. En sammanfattning av dessa lit-

teraturvetenskapliga områden är ändå värdefull. I ett omfattande empiriskt material som det här redovisade finns alltid nya enskildheter och överraskande upplysningar. Och för nykomlingen föreställer jag mig att nästan varje sida bjuder på spännande läsning.

Det är ett stort och tungt arbete Anna Nordlund genomfört, framtungt men utan ett Wasaskepps obalans, och här finns mycket att hämta för forskare och nya och gamla Lagerlöfläsare inte minst i noter och register.

*Christina Sjöblad*

Leif Friberg, *Från sonett till drömtext. Gunnar Björlings väg mot modernismen*. (Acta Universitatis Stockholmiensis, Stockholm Studies in History of Literature 50). Almqvist & Wiksell International. Stockholm 2004.

Leif Fribergs avhandling består av sex kapitel och omfattar inklusive engelskspråkig sammanfattning och käll- och litteraturförteckning totalt 365 sidor. I inledningskapitlet redogörs för undersökningens utgångspunkt, syfte och avgränsning. Uppläggningsen beskrivs här i huvuddrag. Friberg anför tidigare Björlingforskning och klargör sin egen forskarhållning som framförallt går ut på att med tillhjälp av olika kontextuella kopplingar belysa Björlings väg mot modernismen. I sammanhanget går Friberg in för att definiera och positionsbestämma vad han avser med begreppet 'modernism'. Inledningskapitlet avslutas med några anvisningar om citatpraxis och en blick på det Björlingmaterial som kommit till användning, framförallt Björlingsamlingen vid Handskriftsavdelningen på Åbo Akademiens bibliotek.

Kapitlen II–V innefattar själva substansen i avhandlingen. Kapitel II rubricerat "Modernistiskt preludium" behandlar med utgångspunkt i Gunnar Björlings debutsamling *Vilande dag* (1922) frågan om diktarens titelval och språkanvändning. Här diskuteras även Björlings generationstillhörighet och hans livstro. I ett avslutande underavsnitt kallat "Dikt och politik" avhandlas Björling och aktivismen i ett biografiskt, litterärt och historiskt perspektiv. Här aktualiseras de tidigare nämnda kontextuella kopplingarna och i centrala avseenden kartläggs den framflyttande modernismens sociala, politiska och ideologiska spänningsfält.

Kapitel III heter "Tiden före debuten". Det skildrar viktiga impulsgivare på parnassen, särskilt Oscar Levertin. Här får även avhandlingens huvudtitel en förankring, dels i och med behandlingen av Björling som sonettförfattare, och dels i och med en beskrivning av drömmens roll i Björlings skapande, särskilt i hans s.k. bizarrerier.

Kapitel IV kallat "En ton bortom orden" fokuserar på den strävan och förändring som är så iögonfallande när det gäller Björlings skapande. Rubrikvalet bottnar i ett citat ur *Vilande dag* som lyder: "Oskrivnen är den dikt som tonar bäst. Giv att / vårt liv den dikten bure – till en tystnad!" Med utgångspunkt i denna aforism (inom parentes sagt analog med titeln på Leif Fribergs C-uppsats i litteraturvetenskap vid Stockholms universitet år 1989) belyses komplexiteten i Björlings diktning. Här friläggas också linjen bakåt till symbolismen och med avstamp i Paul de Mans uppsats "The Double Aspect of Symbolism" nagelfars Björlings texter i ljuset av de Mans kategorier "poetry of being" (*varats poesi*) respektive "poetry of becoming" (*blivandets poesi*). Pendlingen mellan varats och blivandets poesi belyser viktiga inslag i den björlingska textens särart men komplexiteten i hans språkkonst omöjliggör alltför långt gående kategoriseringar. I kapitlet behandlas även det orfiska i Björlings diktning, vilket leder över till en redogörelse för Björlings skapande och kapitlet avslutas med en analys av "Abra-kadabra", den avslutande dikten i debutboken.

Kapitel V betitlat "Den rasande mystikern" ägnas huvudsakligen Björlings opus nummer 2, *Korset och löftet* (1925). Själva rubriken är ett Björlingcitrat, om vilket Bengt Holmqvist i *Modern finlandssvensk litteratur* (1951) konstaterar: "Och i *Korset och löftet* har Björling förvandlats till den 'rasande mystikern', som i vilt trots bejakar den verklighet vars införlivande med upplevelsen visade sig vara så svår." (s 115) Utan att explicit hänvisa till Holmqvists konstaterande följer Friberg den förändring som präglar övergången från *Vilande dag* till *Korset och löftet*. Det sistnämnda verket inplaceras i en bred litteraturhistorisk kontext inom vilken en klangbotten av expressionism gör sig speciellt förnimbar. Som ett led i kontextualiseringsarbetet görs en beskrivning av staden och moderniteten. På det textanalytiska planet åskådliggörs det mångskiftande innehållet i *Korset och löftet* genom att olika uttrycksformer preciseras och lyfts fram. Det groteska, collageinslagen, gudstematiken och en rad reflexioner kring sam-